

EU politika demokratizacije u BiH - Ispravni principi, pogrešne politike

Denisa Sarajlić - Maglić

Uvod

Evropska komisija¹ je 6. novembra 2007. godine izvjestila Evropski parlament i Evropsko vijeće da Bosna i Hercegovina još nije spremna formalno zaključiti pregovore o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) sa EU, uslijed «nedostatka napretka u provedbi potrebnih reformi»² (2007, str. 4). U Izvještaju se konkretno navodi da su reformski program podivala «kompleksna institucionalna rješenja, česti napadi na Daytonski/Pariški mirovni sporazum te nacionalistička retorika» (2007, str. 4). Mjesec dana kasnije, 4. decembra 2007. godine, EC je uprkos ovakvoj ocjeni i stavu parafirala SSP sa BiH. Tom prilikom je rečeno da je Bosna i Hercegovina postigla potrebni napredak u reformama, iako je u suštini cijeli reformski proces zamijenjen paketom odluka donesenim u jednom danu i to pod snažnim međunarodnim pritiskom. Jeffrey Checkel tvrdi da je «najbolji način da se postigne ispunjavanje osnovnih normi što skoriji prijem u instituciju zemalja koje apliciraju za članstvo, gdje ih se onda može 'ubjeđivati' i 'socijalizirati'» (1999, str. 29), što dijelom objašnjava logiku koja stoji iza ovakve odluke EC. Međutim, ovaj rad se ne bavi primjenom dvostrukih standarda u politikama Evropske unije (EU). Umjesto toga, ovaj rad analizira ulogu vrijednosti i standarda EU u primjeni politike demokratizacije u BiH.

¹ Engl. European Commission – u tekstu ce se koristiti engleska skraćenica - EC

² Radni dokument Evropske komisije, Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2007. godini.

Demokratija u bh stilu

Demokratiju u BiH karakteriziraju stranačke politike koje se vežu za etnički princip, konfrontacijski diskurs, politički pritisak na štampu i medije, zastoji u reformama, zapaljiva politička retorika i perpetuiranje političke krize. Demokratija nije konsolidirana, što potvrđuje i nizak rejting zemlje u brojnim komparativnim tabelama demokratskog razvoja. Naprimjer, Bertelsmannov Indeks transformacije (2007) rangira BiH kao 48. od 125 država u pogledu demokratskog statusa (državnosti, političke participacije, vladavine prava i stabilnosti demokratskih institucija), a kao 81. zemlju na indeksu političkog upravljanja (tradicije civilnog društva, intenzitet sukoba, nivo obrazovanja, ekonomski učinak i institucionalni kapacitet).

Nadalje, Freedom House u svom izvještaju za BiH u 2007. godini navodi da BiH nije izborna demokratija. Iako glasači mogu slobodno birati svoje predstavnike, OHR ima ovlast da smijeni javno izabrane zvaničnike ukoliko se smatra da opstruiraju mirovni proces, dok su etničke podjele institucionalizirane na nekoliko nivoa vlasti. Ovaj izvještaj također navodi da je «od januara do juna 2006. godine, organizacija Free Media Helpline dokumentirala 41 prijavu kršenja novinarskih sloboda, uključujući slučajeve pritiska od strane političara i agencija za provedbu zakona» (2007, Povelja o političkim pravima i građanskim slobodama, stav 3).

Konsolidacija demokratije

Proces demokratizacije čine tri faze: liberalizacija, tranzicija i konsolidacija. «Konsolidacija se odnosi na proces, često dug i u izvjesnom smislu trajan, stabiliziranja i institucionaliziranja demokratskih institucija i praksi, kao i prihvatanje, tj. internalizaciju demokratskih normi od

strane elita i masa». (Kubicek, 2002, str. 21). Značaj ove definicije je u njenoj sintezi 'institucionalizacije' demokratskih praksi i 'internalizacije' demokratskih normi. Ovaj rad ima namjeru ponuditi argumente u prilog tezi da su nastojanja EU na polju demokratizacije BiH prvenstveno usredotočena na takozvanu 'formalnu / institucionalnu / proceduralnu / birokratsku' demokratizaciju, dok se manje pažnje posvećuje neformalnoj / suštinskoj / hibridnoj demokratizaciji koja bi rezultirala 'internalizacijom' demokratskih normi u bh društvu i državi. To zahtijeva «istinsko produblivanje demokratije, korak dalje od uvođenja novih pravila, usmjeren ka održivoj i smisljenoj demokratskoj praksi» (Kaldor i Vejevoda, 2002, str. 21). Pored osnovnih uslova, kao što su postojenje višepartijskog sistema i održavanje slobodnih parlamentarnih izbora, ono što se također očekuje od suštinske ili konsolidirane demokratije je aktivno političko učešće, poštovanje sloboda medija, a ne samo usvajanje zakona koji to omogućavaju. To znači konstruktivan politički dijalog temeljen na konkretnim pitanjima i problemima uz djelotvornu podršku javnosti.

Stoga tvrdimo da je osnovni preduslov za konsolidaciju demokratije u BiH sinteza i neodvojivost njenih institucionalnih/formalnih aspekata i internalizacije demokratskih normi. U skladu s tim, ova analiza se zasniva na sljedećim pretpostavkama:

- I Uspjeh EU politike demokratizacije BiH uslovljen je 'normativnom nekompatibilnošću' između dva sistema vrijednosti.
- II Nacionalizam, etničke podjele i davanje prednosti zaštiti kolektivnih nad individualnim pravima, predstavljaju 'kontra-norme' sistemu vrijednosti EU ili suprotstavljene ideologije; kao takve, one slabe potencijal normativne moći EU u BiH.
- III BiH je 'neodlučna', ili demokratija u 'sivoj zoni'. Kao takva, ona obmanjuje politiku EU time što za uspjeh proglašava parcijalne ili površne promjene u ključnim reformskim područjima.
- IV EU politika demokratizacije je usmjerena isuviše na formalnu/institucionalnu/strukturalnu demokratizaciju, čime se onemogućava suštinska internalizacija EU normi u bh društvu.
- V EU je kao akter i kao 'projekat' visoko cijenjena u bh društvu, ali taj imidž nije dovoljno iskorišten kako bi se prevladala snaga postojećih 'kontra-normi'. Kao rezultat toga, retorika EU se ne pretače u odgovarajuće i djelotvorne politike koje bi težile ispunjavanju vlastitih proklamiranih ciljeva.

I. Neuspjeh politike demokratizacije u BiH uslovljen je 'normativnom nekompatibilnošću' između dva sistema vrijednosti.³

«Različite egzistencije, različite norme, različite politike kojima teži EU doista čine dio procesa redefiniranja onog što *može* biti 'normalno' u međunarodnim odnosima.»

(Manners, 2002, str. 253)

'Normativna moć' EU zasniva se na normativnoj osnovi koja proizilazi iz njene Kopenhaške deklaracije o evropskom identitetu usvojene 1973. godine. Njome su demokratija, vladavina prava, socijalna pravda i poštivanje ljudskih prava uspostavljeni kao «temeljni elementi evrop-

³ Građa za ovaj vid istraživanja prikupljena je iz službenih dokumenata EU, Vijeća Evrope i OSCE-a, a potom je provedena analiza sadržaja.

skog identiteta»⁴ ili 'ključne norme' (Manners, 2002, str. 254). Solunska deklaracija⁵ (2003) je ključni dokument koji potvrđuje podršku integraciji zemalja Istočne Evrope u EU kao i odlučnost samih tih zemalja da «Proces stabilizacije i pridruživanja ostane okvir za evropski put zemalja Zapadnog Balkana sve do njihovog budućeg pridruživanja», (stav 5). Zemlje koje su usvojile Solunsku deklaraciju, uključujući BiH, izričito su se obavezale da će podržavati 'ključne norme' izjavom: «Mi svi dijelimo vrijednosti demokratije, vladavine prava, poštivanje ljudskih i manjinskih prava, solidarnosti i tržišne ekonomije, potpuno svjesni da to predstavlja same temelje Evropske unije.» (Solunska deklaracija, 2003, stav 2).

Razlike između principa i politika

Međutim, Evropska komisija u svojim izvještajima o napretku u BiH 2006. i 2007. godine nudi dokaze koji su u suprotnosti sa obavezama koje su bh vlasti preuzele prihvatanjem Solunske deklaracije. U izvještaju EC od 2006. godine stoji:

Članovi Parlamenta i dalje često glasaju po etničkom osnovu... neuspjeh u izmjeni Ustava onemogućio je da izbori budu potpuno u skladu sa zahtjevima Evropske konvencije o ljudskim pravima (ECHR)... Zapaljiva retorika u vezi sa pitanjima koja se odnose na identitet i etničku pripadnost imala je posebnog utjecaja na zakonodavne reforme koje zahtijevaju prijenos nadležnosti sa entiteta na državu. (EC, 2006, str. 6)

U izvještaju o napretku BiH u 2007. godini dalje se navodi: "Sve u svemu, politički lideri Bosne i Hercegovine su posvetili ograničenu pažnju potrebnim reformama, dok nacionalistička retorika prevladava." (EC, 2007, str. 8).

Izvještaji EC veoma jasno ilustriraju da je normativna nekompatibilnost između EU i BiH utemeljena u isključivosti dejtonskih struktura, koje stvaraju unutrašnje podjele i omogućavaju dominaciju nacionalističke retorike (što će biti analizirano u sljedećem poglavlju). Ovo se može vidjeti i u drugim izvještajima, koji prepoznaju do koje mjere te strukture odr(a)žavaju etničke i društvene podjele u BiH. Takve podjele onemogućavaju poštivanje međunarodnih obaveza, posebno onih koje se odnose na Vijeće Evrope (VE), Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, te razne deklaracije EU. U svom Izvještaju za 2005. godinu, Venecijanska komisija Vijeća Evrope⁶ vrlo precizno opisuje disparitet između normativnih aspiracija s jedne strane, i strukturalnog uređenja BiH s druge:

... podjela koja postoji unutar zemlje između raznih etničkih grupa ostaje glavni razlog za zabrinutost... U ovom trenutku državni nivo nije u stanju djelotvorno osigurati poštivanje obaveza zemlje koje se odnose na Vijeće Evrope i međunarodnu zajednicu općenito. Što se tiče EU, nezamislivo je da BiH može postići stvarni napredak sa sadašnjim ustavnim rješenjima. (Venecijanska komisija, 2005, str. 6)

Venecijanska komisija ukazuje na još neke suštinske kontradikcije između BiH i EU, koje se naročito odnose na direktna kršenja Evropske konvencije o ljudskim pravima kroz «... postojanje tenzija između ustavnog sistema zasnovanog na kolektivnoj jednakosti etničkih grupa s jedne strane, te principa prava pojedinaca i jednakosti građana s druge strane» (2005, str. 17). Komisija ukazuje na specifične nedostatke koji su ugrađeni u sam sistem:

Pravila o sastavu i izboru Doma naroda čine se nekompatibilnim sa Članom 14. Evropske konvencije o ljudskim pravima, a pravila o sastavu i izboru Predsjedništva čine se nekompatibilnim sa Protokolom broj 12. koji za BiH stupa na snagu 1. aprila 2005. godine. (Venecijanska komisija, 2005, str. 20)

⁴ Kopenhaška deklaracija o evropskom identitetu 1973: "Devet članica EU žele osigurati da se dragocjene vrijednosti njihovog pravnog, političkog i moralnog poretka poštuju, te da se očuva bogata raznolikost njihovih nacionalnih kultura. Dijeleći, kao što to one i čine, iste stavove prema životu, zasnovane na odlučnosti da izgrade društvo primjereno potrebama pojedinca, one su odlučne odbraniti principe predstavničke demokratije, vladavine prava, socijalne pravde - koji su krajnji cilj ekonomskog napretka - kao i poštovanje ljudskih prava. Sve to su temeljni elementi evropskog identiteta."

⁵ Samit EU-Zapadni Balkan – Deklaracija, Solun, 21. juni 2003. godine.

⁶ Evropska komisija za demokratiju kroz vladavinu prava (Venecijanska komisija), Mišljenje o ustavnoj situaciji u Bosni i Hercegovini i o ovlastima Visokog predstavnika, usvojeno od Venecijanske komisije na njeznoj 62. plenarnoj sjednici (Venecija, 11-12. mart 2005).

Ovo je ponovljeno u Izvještaju o napretku za 2007. godinu, koji uključuje i zahtjev za ustavnim promjenama u pogledu sastava i izbora članova Predsjedništva i Doma naroda kao jedan od ključnih uslova za Evropsko partnerstvo. Ovaj izvještaj, međutim, nije išao tako daleko da te promjene postavi kao uslov za potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, što bi osiguralo brže ispunjavanje ove obaveze. Komentirajući preostale uslove za BiH, komesar za proširenje EU Olli Rehn, stavlja naglasak na reformu policije i funkcionalnost državnih institucija, ali u pogledu ustavnih promjena on navodi da su one «... potrebne građanima ove zemlje» (konferencija za štampu, 2007). Rehn tako ustavne promjene postavlja više kao pitanje koje ovisi isključivo o domaćim političkim snagama, a ne tretira ga kao ključni preduslov za poštivanje temeljnih dokumenata o ljudskim pravima Evropske unije. Upotreba retorike u promociji politika EU bit će dalje analizirana u narednim poglavljima, ali ovdje služi kako bi se ilustrirao nedostatak povezanosti između ocjene o nedostacima bh. sistema, i načina na koji se formulišu politike EU koje nisu u skladu s navedenom ocjenom.

Nedostatak 'kulture usaglašenosti'

Navedeni primjeri ilustriraju još jedan važan aspekt nekompatibilnosti, koji se može označiti kao nedostatak 'kulture usaglašenosti' (Kubicek, 2003) između evropskih i domaćih normi. Prema Kubiceku, «... međunarodna norma mora rezonirati ili biti približna postojećim domaćim normama te mora imati određen stepen domaćeg autorstva... norma mora biti neosporavana i mora se lako prenositi iz vremenskog i kulturalnog konteksta u kojem je stvorena.» (2003, str. 53). Daytonski sporazum stvorio je strukture podjele koje onemogućavaju izgradnju demokratske države u koju građani vjeruju i s kojom bi se identificirali. Kao takve, dejtonske strukture predstavljaju temeljne vrijednosti koje su u 'kulturalnom sukobu' sa evropskim normama i onemogućavaju primjenu evropskih vrijednosti u domaćem okviru. Razmatrajući pitanje kako se pridržavanje određenih normi ostvaruje u jednoj zemlji Jeffrey Checkel navodi kako su «strukture domaćih institucija ključne za tumačenje razlika u mehanizmima kroz koje se poštivanje normi odvija» (1999, str. 32). Tako shvaćene, strukture BiH i norme koje one projiciraju, predstavljaju ozbiljan izazov za prividnu političku opredijeljenost iskazanu Solunskom deklaracijom u kojoj se navodi da su «fragmentacije i etničke podjele nekompatibilne sa evropskom perspektivom, koja bi trebala djelovati kao katalizator rješavanja problema u regionu» (2003, stav 7).

II Nacionalizam, etničke podjele i prioritet zaštite kolektivnih nad individualnim pravima, predstavljaju 'kontra-norme' sistemu vrijednosti EU ili suprotstavljene ideologije; kao takve, one slabe snagu normativne moći EU u BiH.

“Nisu oni mi da se udružuju da bi se mogli bolje pobit' kad se upale k'o kutnjaci”

Emir Imamović Pirke,

'Tajna doline piramida' (2007, str. 10)

Kao što je već rečeno, strukture upravljanja državom zvanove na etničkim podjelama i sistem vrijednosti koji iz njih emanira, normativno su nekompatibilni sa ključnim vrijednostima EU. Ovu tvrdnju je moguće dalje razviti kako bi se pokazalo da je navedena nekompatibilnost usmjerena na formiranje takozvanih 'kontra-normi' (vrijednosti suprotne onima koje promovira EU).

Kubicek tvrdi da je EU imala korist od spremnog prihvatanja njenih normi uglavnom u zemljama u kojima «nije postojao kulturalni sukob niti suprotstavljeni programi (npr. nacionalizam) koji bi predstavljao izazov principima kojih se pridržava EU. Norme EU su bile usklađene sa političkim

programom većine elita» (2003, str. 11). U slučaju BiH, pored institucionalne nekompatibilnosti sa evropskim konvencijama, postoji cijeli niz drugih primjera narušavanja evropske demokratske suštine, koja se projiciraju kroz retoriku, politike i djelovanje nekih političkih lidera u BiH.⁷

Kontra-norme

Analizirajući opći politički diskurs dvije političke ličnosti koje karakteriziraju političku scenu BiH u posljednje dvije godine, premijera RS Milorada Dodika i bošnjačkog člana Predsjedništva Harisa Silajdžića, očito je da su oni izbore dobili na osnovu nacionalističke retorike koju su od tada uspješno održali, a koja je kulminirala izazivanjem političke krize u novembru 2007. i februaru 2008. godine. To ukazuje na značaj diskursa u procesu formuliranja politike. Diskurs ovih političara je oblikovan na zapaljiv način, čime su se njihove već divergentne pozicije dodatno udaljile jedna od druge. Konstruktivistička teorija posvećuje veliku pažnju prevladavajućem diskursu, zato što diskurs odražava ubjeđenja i interese, te uspostavlja norme ponašanja. Politički diskurs ima sposobnost da oblikuje način na koji politički akteri definiraju sami sebe i svoje interese, kojima onda prilagođavaju svoje ponašanje, što se vremenom odražava i na kreiranje rezultirajućih politika. (Walt, 1998).

U prilog ovom razumijevanju, argumente ponajprije nalazimo u izbornim obećanjima iskazanim tokom izborne kampanje 2006. godine. Haris Silajdžić je osigurao svoj povratak u politički život BiH snažnim protivljenjem paketu amandmana na Ustav BiH čiji je cilj bio učiniti državu funkcionalnijom. Njegov glavni argument je bio da taj paket ne ide dovoljno daleko u ograničavanju autonomije Republike Srpske, koja, po njegovom mišljenju, treba biti potpuno ukinuta. Uspjevši spriječiti usvajanje ustavnih amandmana, Silajdžić je izazvao atmosferu napetosti u pogledu postojećih ustavnih rješenja, te probuditi nesigurnosti koje su bile djelimično pohranjene, iz čega je u velikoj mjeri profitirao u toku izborne kampanje osiguravši preko 60% glasova za svoju kandidaturu za člana Predsjedništva.

Reagirajući na Silajdžićev poziv za ukidanje RS, Milorad Dodik pokreće kontra-kampanju zasnovanu na pozivima za referendum o izdvajanju RS iz BiH. Ta secesionistička retorika osigurala je njegovoj političkoj partiji glatku pobjedu u RS-u, osvajanjem gotovo pola mandata u Narodnoj skupštini RS.⁸

Retorika postala čak i zapaljivija nakon izbora i još više se udaljila od elementarnih normi političke komunikacije. Prema novinskim izvještajima, Dodik je izjavio da je ukidanje RS-a 'neostvareni san' predsjednika SDA Sulejmana Tihića i predsjednika BiH Harisa Silajdžića, čime je svoje napade učinio još više ciljanim i usmjerenim na personifikaciju 'neprijatelja' RS-a. Navodi se da je izjavio i da «Tihić i Silajdžić mogu nastaviti sanjati da RS ne postoji, ali da je, kad se probude, prva stvar koju vide kad pogledaju prema istoku s prozora svoga stana jeste RS» (Oslobođenje, 9. mart 2007). Nakon jednog u nizu neuspjelih pokušaja američke administracije da izvrše pritisak za usvajanje policijske i ustavne reforme u maju 2007. godine u Washingtonu, Dodik je dao izjavu jednom američkom listu: «Za mene je Republika Srpska svetinja, a Bosne i Hercegovine može i ne mora biti.» Dalje se navodi da je izjavio da je dejtonska BiH stvorena kako bi «onemogućila stvaranje islamske države na Balkanu». (NewsMax, maj 2007).

S druge strane, na Silajdžićevoj službenoj web stranici se određeni dijelovi BiH opisuju kao «etnički aparthejd» (www.zabih.ba), a on i dalje insistira na opisivanju Bošnjaka kao stalnih žrtava koji su pod neprekidnom prijetnjom RS uslijed samog njenog postojanja. Njegova retorika je uglavnom simbolička i poziva se na emocije koje generiraju termini kao što su

⁷ Podaci za ovo poglavlje prikupljeni su iz izjava i saopćenja u štampi, praćenja web stranica političkih partija i međunarodnih organizacija, te intervjua.

⁸ Ovaj period je pokazao da se i sada - deset godina nakon rata više od dvije trećine birača mogu mobilizirati korištenjem i poticanjem etnički neutemeljenog osjećanja nesigurnosti i strahova, te da oni i dalje iskazuju nezadovoljstvo sadašnjim ustavnim rješenjima. To je pokazalo da je etnički princip ostao sveprisutni i dominantni lajtmotiv političkog života BiH. Time što je olako pristao povjerovati u retoriku sličnu onoj iz prvih poslijeratnih godina, veliki dio birača BiH je iskazao svoje neprihvatanje Bosne i Hercegovine u njenom sadašnjem obliku, te time osigurao plodno tijelo za zadržavanje te retorike i nakon izbora.

'etničko čišćenje i genocid'. Politike koje se definiraju u njegovom kabinetu uglavnom su politike koje imaju određeno simboličko značenje, kao što je zahtjev za davanje specijalnog statusa Srebrenici.

Vremenom, politički diskurs u BiH postao je još uzavreliji i gotovo primordijalan. Dodik je nazvao Silajdžića lažovom i izjavio da ne vidi «potrebe za bilo kakvim kontaktima s njim» (Fena, 7. juni). Izjavio je također: «Ja nemam ništa zajedničko sa Silajdžićem... Ne dijelim nijednu vrijednost sa Harisom Silajdžićem» (Fena, 7. juni). Sulejman Tihić, s druge strane, izjavljuje da «Srbi koji žele da se odcijepu mogu spakirati kofere i otići, ali ne mogu odnijeti nijedan pedalj bosanske teritorije»⁹ (2006). U reakciji na ovu izjavu, Dodik je uzvratio rekavši da Tihićeva izjava predstavlja drastičan primjer 'mržnje i šovinizma', koji će samo dalje potpaliti etničke strasti u Bosni. «U Tihićevoj izjavi lako se može prepoznati islamski koncept koji Bosnu vidi kao njegovo isključivo pravo» rekao je Dodik (AKI, 2006).

⁹ Izborna kampanja za Predsjedništvo BiH, skup u Mostaru, septembar 2006.

Nacionalizam kao 'kontra-norma'

Kao što se navodi u Studiji o strukturama upravljanja u BiH, ono što postaje očito iz dominacije ovakve retorike je da političari iz oba entiteta ignoriraju i podrivaju sadašnju državu. «Političari u Federaciji imaju tendenciju da je posmatraju kao privremeni sistem, koji jedva da je vrijedan njihove pažnje i koji će biti odbačen prije ili kasnije u korist 'normalne' unitarne evropske države, sa podjedinicama organiziranim na 'funkcionalnoj' osnovi. Njihove kolege u RS-u vide sadašnju državu kao neznatnu prepreku svojim ambicijama za konačno postizanje autonomije» (VPI, 2007, str. 26). Ovaj nedostatak legitimnosti i opći nedostatak identifikacije sa dejtonskom državom koji prvenstveno iskazuju njeni politički lideri, mogao bi ponuditi objašnjenje zašto se nacionalizam iskazuje kao dominantna snaga. Nacionalizam stvara zatvoreni u krug u kojem jedna nestabilna država izaziva negativna osjećanja, koja se onda oblikuju u politiku opstrukcije i insistiranje na etničkom principu - i obratno. Postavljajući se u samu srž političke retorike, nacionalizam je dobro pozicioniran kako bi se mogao širiti i u druga područja u kojima postoji vakuum – institucionalne strukture, političke interese i identitete.

Svrha nacionalizma je pretvoriti 'konstruiranu' i 'zamišljenu' ideju nacije u realnost. Realnost koju nacionalizam stvara u obliku političke retorike nastaje na temelju 'konstruiranih' interesa koji su isključivi i koji vode ka podjelama. Prožimanjem i dominacijom nad političkim životom, nacionalizam zadržava dezintegracijsku prirodu unutarnjeg tripartitnog rješenja u BiH, te onemogućava ostvarenje njenih atributa državnosti. Političari koji koriste nacionalističku retoriku time projiciraju jednu krajnje iskrivljenu sliku BiH. Zapravo oni projiciraju tri slike, od kojih svaka predstavlja pojedinačni nacionalni interes i zasebnu cjelinu. Uzete zajedno, te tri slike su odraz postojećih unutarnjih paralelizama kojeg mogu stvoriti jedino politike zasnovane na 'najmanjem zajedničkom sadržaju'. Tako, unatoč činjenici da je jedna od namjera Daytonskog sporazuma bila da se sačuva legitimitet BiH kao države, 'etnički princip' koji je postao *raison d'être* postdejtonske BiH, institucionalizirao je subjektivnu kategoriju nacije kao realnost. Kako bismo ilustrirali način na koji se etničke kategorije, podjele i nacionalizam uspostavljaju kao 'kontra-norme' Evropi, moramo takođe razmotriti gdje leže interesi, percepcije i identifikacija građana BiH.

Identifikacija građana

Anketa koju je provela agencija PULS 2004. godine pokazala je da je 88% građana BiH za pristupanje zemlje EU. Jedna novija anketa, koju je proveo UNDP 2007. godine pod nazivom 'Tiha većina progovara', pokazuje da 70,8% građana BiH vidi svoju zemlju u EU kroz 20 godina.

Prema autorima ove ankete, taj nivo konsenzusa je neobičan u jednoj anketi zasnovanoj na tzv. otvorenim pitanjima, tj. onim koji ne impliciraju odgovor sa 'da' i 'ne', što oni tumače kao postojanje ograničenog povjerenja u domaće strukture. UNDP-jev izvještaj sugerira da ispitanici viziju i rješenje očekuju izvan BiH. To dokazuju i dvadesetak kratkih intervju provedenih kao dio ovog istraživanja. Na pitanje šta za njih znači EU - najistaknutiji je bio odgovor da EU ima simboličko značenje, predstavljajući kohezivnu viziju integracije i ujedinjenja. Takav odgovor je proizašao iz gotovo svakog obavljenog intervju. Potom slijede, mada ne tako visoko rangirana, i pitanja ekonomskog razvoja/prosperiteta, slobode putovanja, vladavine prava, zaštite okoliša, slobode govora i ljudskih prava. Samo jedan ispitanik je pokazao izvjesnu skepsu prema EU kao projektu.

'Ideološki sukob'

Može se, dakle, reći da pristupanje EU ima prvenstveno simboličko značenje za građane BiH, jer predstavlja stabilan ekonomski, sigurnosni i demokratski okvir. Okvir EU predstavlja skup vrijednosti koje bi mogle biti prihvatljive građanima BiH. U suštini, to je okvir ideoloških vrijednosti, odnosno okvir kvalitativnih težnji društva. Međutim, pošto su standardi i vrijednosti EU po svojoj prirodi 'integracionistički', njihov ideološki temelj u sudaru je sa 'ekskluzivističkom' prirodom etničkog nacionalizma. Ta 'ideološka' kolizija je najočitija u slučajevima kada političari djeluju suprotno težnjama društva i stavljaju društvene prioritete ispod vlastitih uskih interesa. Tako je tokom svoje izborne kampanje premijer Republike Srpske (RS) Milorad Dodik bio protiv reforme policije koja je bila jedan od šest «ključnih uslova» koje je postavila EU. Njegov argument je bio da je policijska reforma protivna srpskim interesima, koji ne bi bili adekvatno zaštićeni ako bi se ukinule policijske strukture RS-a. Prema izvještajima u medijima, Dodik je izjavio: «Ako put u Evropu znači kraj Republike Srpske, mi ćemo onda reći 'Zbogom, Evropo!'» (Dani, 6. juni 2006).

Dodatni argumenti prikupljeni tokom anketa koje su proveli UNDP i Prism Research pokazuju da takva nacionalistička retorika ima snažnog odjeka među BiH građanima, bez obzira što su evropske integracije društveno pitanje oko kojeg postoji najveći stepen konsenzusa u javnosti. U suštini, evropske integracije su prihvatljive dok god nisu u koliziji sa nacionalnim interesima pojedinih grupa ili dok ne generiraju neželjene domaće političke gubitke. Izvještaj UNDP-ja pokazuje da su ispitanici koji imaju isključivi identitet (etnički) znatno manje skloni predvidjeti članstvo u EU od onih koji imaju primarni identitet (koji sebe vide kao građane BiH, ali i kao osobe koje pripadaju nekoj etničkoj grupi). Prema istraživanju agencije Prism Research (oktobar 2005), 66,2% vjeruje da je opstanak RS-a jedina garancija opstanka Srba u BiH, a samo 25,9% misli da je integracija BiH u EU garancija za opstanak i prosperitet Srba u BiH. Samo 37,4% ispitanika podržava predaju Radovana Karadžića kao preduslov za pristupanje EU. Međutim, samo polovina ispitanika vjeruje, bilo stopostotno ili samo donekle, da će RS postojati u svome sadašnjem obliku na kraju procesa integracije u Evropu, a 61,1% smatra prihvatljivim stav da BiH treba uvesti znatne promjene svog ustavnog sistema u skladu sa zahtjevima EU.

Svi ovi podaci ukazuju na to da iako postoji javni konsenzus o evropskim integracijama, ne postoji konsenzus o državi BiH. Ohrabruje činjenica da bi građanima sa ovako različitim gledištima, pristupanje EU moglo biti prihvatljivo čak i ako bi zahtijevalo potencijalne ustavne promjene. Međutim, mora se priznati da podrška EU integracijama znatno opada kada je uslovljena pitanjima koji u sebi kriju etničku i nacionalnu dimenziju. To baca izvjesnu sumnju u potentnost evropskih integracija da zadobiju prednost u odnosu na nacionalizam kao prevlađujuću vrijednost u bh. društvu, osim ako sama EU ne postane proaktivnija i neposrednija u promoviranju vlastitih vrijednosti.

Prema tome, može se reći da emocionalna snaga nacionalističke retorike amortizira privlačnost ideje o 'pripadnosti Evropi', koja se domaćoj javnosti može učiniti isuviše dalekom. To znatno ograničava moć politika Evropske unije, te bitno umanjuje njihovu djelotvornost, ali također ukazuje na potrebu da EU uložiti više truda u promjenu ovakvih percepcija i promociju vlastitih vrijednosti, umjesto što neprestano insistira na jednodimenzionalnim institucionalnim promjenama. Kubicek tvrdi da će «stalno spominjanje neke norme od strane političkih elita ili socijalnih aktera povećati snagu i 'prohodnost' te norme. To ponavljanje inicijalno može biti sebično ili zarad vlastitih interesa, ali stalno ponavljanje norme utjecat će na njen odjek te dovesti do većih šansi da se ona prihvati» (2002, str. 15). Može se dakle reći da je djelotvornost EU normi uslovljena 'prohodnošću' same norme, prirodom strukturalnog konteksta u BiH, te dominacijom retorike političkih lidera.

III BiH je 'neodlučna', ili demokratija u 'sivoj zoni'. Kao takva, ona obmanjuje politiku EU time što za uspjeh proglašava parcijalne ili površne promjene u ključnim reformskim područjima.

"E, sjećam se kad smo svi bili Valter i miješali malter za Brčko-Banovići prugu, al' sad kad i jaran može nosit' brushalter vidim da nam ova demokratija baš i ne ide od ruku."
Tijana Dapčević, 'Sve je isto, samo njega nema'

Posebno se problematičnim smatraju države koje ispunjava minimum demokratskih standarda u pogledu slobodnih izbora, relativno nezavisnih medija, formalnih sloboda govora i okupljanja, itd, ali su uskraćene za demokratski sadržaj. Te zemlje se označavaju kao «neodlučni demokratizatori» zato što «oklijevaju da provedu važne aspekte političke liberalizacije unatoč postojanjima vanjske podrške u obliku EU» (2003, str. 3). One se također nazivaju 'neliberalne, izborne, delegatorne, ograničene' demokratije, ali problem koji one predstavljaju za EU na polju demokratizacije je što «uživaju veliku domaću podršku ili legitimitet» i «...mogu biti sposobne izdržati svaki pokušaj «produbljivanja» demokratije ili pritiska da se postigne potpuni prodor demokratije» (Kubicek, 2003, str. 19). Kao što je pokazalo prethodno poglavlje, javna (izborna) podrška kvazidemokratskom režimu u BiH generira se uz pomoć snažne retorike domaćih političara koja se oslanja na još svježija sjećanja na rat, upotrebu straha i političke nesigurnosti društva, apeliranja na osjećaje inferiornosti u odnosu na druge etničke grupe, ili stalnim pozivanjem na situacije koje se percipiraju kao socijalna nepravda, a koje proizlaze iz etničkih razlika.

Demokratsko licemjerje

Kubicek (2003) tvrdi da «bi EU, u mjeri u kojoj je zainteresirana za jedan širi koncept suštinske demokratije (razvoj partija, medija, civilnog društva, poštivanje manjina, itd), mogla otkriti da je teže nositi se sa tim kvazidemokratskim državama, čiji lideri mogu formalno prihvatiti demokratske norme, ali i pritom tvrditi da posebne okolnosti u njihovoj zemlji ograničavaju primjenjivost nekih demokratskih principa» (2003, str. 23).

Tako su u slučaju Slovačke, koja je postavljala značajne političke prepreke svom ulasku u EU, koji je ovisio o veoma malom krugu političkih lidera, zvaničnici EU vrlo brzo shvatili da nema puno toga što EU može učiniti kako bi demokratiju učinila privlačnijom za lidere koji su odlučili da «to nije u njihovom najboljem interesu» (Kubicek, 2003, str. 81). Zemlje u kojima su lokalne političke elite voljne i spremne primijeniti retoriku kojom se izražava želja da se bude «Evroplja-

nin» ili želja za «povratkom u Evropu» vremenom su se pokazale spremnijim prihvatiti EU norme (Češka Republika, Slovenija, Hrvatska). U zemljama poput BiH, gdje su pozivi priključenju EU važni, ali imaju manje odjeka u javnosti od moćnije nacionalističke retorike, stvara se alibi za političke lidere koji i dalje iskazuju svoju navodnu predanost EU, ali tu retoriku rijetko pretvaraju u suštinsku promjenu.

Tako, naprimjer, mada se smatrao jednom od glavnih osoba koje opstruiraju ispunjavanje kriterija za SPP u pogledu reforme policije i ustavnih promjena, u jednom pismu koje je uputio evropskim parlamentarcima u novembru 2007. godine, Milorad Dodik izražava snažna uvjerenja da «Vlada Republike Srpske vidi budućnost BiH kao članice EU i NATO-a, a da evropski put nema alternative». Silajdžićeva web stranica također je prepuna deklarativne podrške demokratskim principima, na primjer: «mir, demokratija i uzajamno poštovanje u BiH mogu se izgraditi samo na temelju poštovanja pravnog poretka, istine i pravde» (www.zabih.ba). Ali, ponovno uz naglasak na istini i pravdi, kako bi se te izjave približile prethodno opisanoj retorici o ratu, pravdi i genocidu.

U poglavljima o 'neodlučnim demokratizatorima' (Slovačka pod Mečijarom, Hrvatska pod Tuđmanom, itd.) Kubicek i drugi autori prezentiraju ubjedljive dokaze koji pokazuju da se demokratska konsolidacija ne dešava ako se primjenjuje «blaga taktika i, uz moguću izuzetku Rumunije, ne vide se ubjedljivi dokazi promjena normi među liderima koji su bili 'neodlučni demokratizatori'» (2003, str. 53). Mendelson zapaža da lideri koji su sprječavali demokratizaciju u svojim zemljama ne postaju naprasno «vakcinisani demokratskim vrijednostima ili zaraženi širenjem tih vrijednosti. Oni moraju ili biti svrgnuti sa vlasti, ili ubijedeni mudrom primjenom taktike mrkve i štapa» (2003, str. 64). U Izvještaju EC o napretku BiH za 2007. sličan otpor demokratizaciji se vrlo precizno locira: «Krajnja odgovornost za teškoće u radu vlade leži na vodstvu političkih partija. U jednom broju prilika Vijeće ministara nije učestvovalo u pregovorima o reformskim pitanjima za što bi normalno bilo da odgovorna bude vlada.» (str. 9)

Nedostaci formalne demokratizacije

To otvara središnje pitanje ove studije - kako u jednoj zemlji može doći do suštinske demokratizacije? Paul Kubicek identificira četiri moguća puta: «kontrola, prenošenje, približavanje i uslovljavanje» (2003, str. 10). On također uspostavlja razliku između krajnje motiviranosti za promjenama, općenito ih smještajući u dvije kategorije. Prva se može opisati kao racionalna, 'instrumentalna kalkulacija' koju potiču neka vanjska uslovljavanja. U principu, vanjska uslovljenost može se široko shvatiti bilo kao pozitivna (npr, ekonomska, ili kao težnja za članstvom), ili negativna (sankcije). EU politika demokratizacije u BiH uglavnom se oslanja na 'instrumentalnu kalkulaciju', uslovljavajući potpisivanje SSP-a sa BiH ispunjavanjem jednog broja kratkoročnih i srednjoročnih uslova (policajska reforma, usvajanje Zakona o javnom RTV emitiranju, reforma javne uprave, saradnja sa Haškim tribunalom, itd.).

Međutim, čini se da ovaj pristup EU nije dao željene rezultate. Na osnovu argumenta da su sistemi vrijednosti EU i BiH nekompatibilni, te da normativni okvir EU nije dovoljno snažan da bi imao primat nad nacionalističkom retorikom koja teži podjelama u bh. društvu, sljedeće poglavlje će ponuditi argumentaciju da je važnija druga kategorija motivacija za demokratizaciju. To su unutarnje težnje ili motivacija da se prihvate demokratske norme, koje su općenito predstavljene kroz procese «učenja, podizanja svijesti, socijalizacije i internalizacije demokratskih normi» (2003, str. 6).

IV EU politika demokratizacije je usmjerena isuviše na formalnu/institucionalnu/strukturalnu demokratizaciju, čime se onemogućava suštinska internalizacija EU normi u bh društvu.

“... demokratija se često predstavlja kao rješenje za probleme u političkoj sferi, a ne kao proces utvrđivanja i davanja sadržaja pojmu ‘dobrog života’.»

David Chandler, 2006.

Ono što se može shvatiti pod pojmom demokratski ‘sadržaj’, Chandler opisuje kao legitimnost i podršku društva demokratskim institucijama. Institucije mogu strukturirati politički dijalog i dati prostora za (ne)rješavanje suprotstavljenih političkih ideja i interesa. Međutim, da bi demokratija postala djelotvorna i legitimna te da bi napravila korak dalje od ispunjavanja osnovnih institucionalnih uslova, potreban joj je smisao i sadržaj šireg učešća cijelog društva.

Suštinska demokratizacija

Politike EU rijetko su išle dalje od formalnog ocjenjivanja institucija kako bi se ustanovio način na koji demokratija i vladavina prava djeluju u praksi. Izuzetak je bio slučaj Slovačke 1997. godine kada je EC ocijenila ne samo institucionalnu strukturu demokratije, već i suštinsku demokratiju. Izvještaj Komisije navodi da «dok institucionalni okvir definiran Slovačkim ustavom odgovara onom koji karakterizira parlamentarnu demokratiju sa slobodnim i pravičnim izborima, nezadovoljavajuća je situacija u pogledu stabilnosti institucija i njihove integritetnosti u politički život». (EC, 1997, str. 23). EC ovdje koristi jezik koji jasno pokazuje da se njena negativna odluka o aplikaciji Slovačke za članstvo temelji na procjeni onoga što EC smatra normalnim u demokratskoj praksi. EC je, naprimjer, u izvještaju navela da izvršna vlast pokazuje «stav koji prevazilazi konfrontacije koje su tradicionalno prihvaćene u demokratskom društvu» (EC, 1997, str. 17) te ukazala na napeti odnos između izvršne vlasti i predsjednika države, ocjenom da «takav međuinstitucionalni sukob uveliko prevazilazi ono što je normalno prihvatljivo za jednu demokratsku politiku». (EC, 1997, str. 17). Slovački primjer je značajan zato što predstavlja izuzetak u korištenju normativne retorike od strane EC, koja je u ovom slučaju u potpunosti preuzela ulogu arbitra i tumača onog što jeste ‘normalno’ u demokratskoj praksi.

EC je također osudila činjenicu da slovačka vlada ne poštuje u potpunosti ulogu i odgovornost drugih institucija, Kopenhaški kriteriji se ne poštuju što pokazuju stalne napetosti između Vlade i predsjednika Republike, te je navela cijeli niz situacija u kojima je Vlada ignorirala odluke Ustavnog suda. Ponavljamo, jasno je rečeno da se svi ovi primjeri smatraju „protivnim normalnoj demokratskoj praksi u Uniji“.

Slabosti umjerene retorike EU

Mada je Izvještaj EC o napretku o BiH za 2007. prepoznao niz sličnih situacija u kojima se krše demokratski principi, retorika korištena u izvještajima EU mnogo je blaža i nije onoliko preskriptivna i spremna na osudu kao u slučaju Slovačke. Naprimjer, EC navodi da «Entiteti nisu uspjeli usaglasiti svoje ustave sa odlukom Ustavnog suda Bosne i Hercegovine iz marta 2006. godine kojom je odlučeno da entitetski grbovi, zastave i himne nisu u skladu sa Ustavom Bosne i Hercegovine». (EC, 2007, str. 7) Međutim, osim prepoznavanja te situacije, Izvještaj je ne problematizira niti poziva na ‘normalne’ demokratske prakse.

Kako bismo povukli drugu paralelu sa primjerom Slovačke, potrebno je ukazati i na druge sličnosti, naprimjer, na očito nepoštivanje državnih institucija od strane zvaničnika RS-a, koji

su tokom cijele 2007. godine izjavljivali da će bojkotirati njihov rad, što je kulminiralo ostavkom predsjedavajućeg Vijeća ministara Nikole Špirića, kao reakcijom na izmjene Zakona o Vijeću ministara koje je nametnuo Visoki predstavnik. Izuzev nekoliko blagih izjava komesara EC za proširenje Ollie Rehna, nije bilo službenih demarša, niti izjava kojim bi se osudila situacija u kojoj je bila ozbiljno ugrožena institucionalna stabilnost BiH, niti je u Izvještaju EC o napretku za 2007. godinu taj problem uopće spomenut. Situacija je dalje bila usložnjena stalnim tenzijama, prvenstveno između Milorada Dodika i Harisa Silajdžića, ali i Harisa Silajdžića i Nikole Radmanovića, Radmanovića i Komšića, Silajdžića i Komšića, Silajdžića i Tihića, Dodika i Lajčaka itd. I u ovim slučajevima, Izvještaj EC prepoznaje da su «česti napadi na Daytonski/Pariški mirovni sporazum i nacionalistička retorika podrivali reformski program zemlje» (EC, 2007, str. 5), ali EC nije učinila dodatni korak kako bi ukazala na to da je takva retorika neprihvatljiva u demokratskom društvu. Takvi primjeri nedemokratske retorike već su navedeni, ali ćemo ovdje dati još nekoliko ilustracija onoga što se može jasno definirati kao 'nedemokratsko' ponašanje.

Zbog optužbi za korupciju Dodika i njegove Vlade prilikom izgradnje zgrade entitetske Vlade, direktor Transparency International za BiH, Boris Divjak bio je neprestana meta Dodikovih verbalnih napada. To je kulminiralo Dodikovom javnom izjavom da neće dozvoliti Divjaku da uđe u njegov ured zbog njegove navodne 'seksualne orijentacije'. To nije samo bila ilustracija nepriličnosti jezika koji se koristi u demokratskom okruženju, već je pokazalo do koje mjere premijer RS-a osjeća slobodu da javno iskaže čak i očito nepoštivanje ljudskih prava. Potom je Dodik Divjaka stavio na tzv. 'crnu listu' novinara i intelektualaca sa kojima se ne slaže. Radio Slobodna Evropa je izvještavao o mnogim drugim primjerima u kojima je Dodik jasno prešao liniju demokratskog (i normalnog) ponašanja, posebno u odnosu prema predstavnicima štampe i medija. On je često koristio izuzetno uvredljiv, oštar i nepriličan jezik protiv novinara, kao što se desilo Milijani Kos iz Alternativne TV, kada ga je upitala zašto koristi privatni avion koji se plaća novcem poreskih obveznika kako bi otišao na fudbalsku utakmicu Svjetskog šampionata u Njemačku. Ili slučaj Nađe Diklić iz lista Dnevni Avaz koju je opsovao i rekao da se gubi zato što je postavila pitanje porijekla njegove imovine. Dodik je takođe žestoko reagirao uz prateće neprilične fizičke geste na prijedlog predsjednika SDA Sulejmana Tihića da se poveća državni budžet. Prethodnog predsjedavajućeg Vijeća ministara Adnana Terzića nazvao je budalom, a Vukoti Govedarici uputio psovke u toku sjednice Narodne skupštine RS-a.¹⁰

Dodik je takođe optužio Članicu Evropskog parlamenta i predsjedavajuću Delegacije Evropskog parlamenta za jugoistočnu Evropu Doris Pack da je «lažljivica» i da «mrzi Srbe». U ovoj nediplomatskoj izjavi, on je Doris Pack opisao kao «neprijatelja RS-a i Srba kao naroda». Doris Pack je prethodno dala izjavu sarajevskom dnevnom listu Dnevni Avaz u kojoj je tvrdila da je Dodik zloupotrijebio sredstva Evropske unije tokom svog prvog mandata na položaju premijera RS-a, 1998. godine. «Vi i ja nikada se nismo politički slagali, zato je nezamislivo da ja od vas tražim pomoć i, da budem jasan - ja vas ne želim i nikada vas neću poželjeti vidjeti u svome životu», rekao je Dodik. Dodavši da ne može vjerovati da u Evropskom parlamentu ima ljudi kadrih slagati, Dodik je rekao kako želi vidjeti Bosnu i RS u Evropskoj uniji, ali ne po svaku cijenu. EU mora poštovati naše dostojanstvo i vi nas ne morate voljeti, ali nas morate poštovati», zaključio je Dodik.¹¹

U izvještajima EC teško da se uopće spominje ta retorika, osim već navedenih veoma uopćenih izjava o načinu na koji nacionalistička retorika ometa reformski proces. To U Izvještaju za 2007. godinu navodi da su «mediji i dalje etnički podijeljeni.» (str. 16) i da su vlasti Republike Srbije «odbijale saradnju sa državnim radio-televizijskim emiterom u određenom periodu» (str. 16).

¹⁰ Svi citati prikupljeni su sa raznih web-sita, novinskih arhiva i medijskih izvještaja.

¹¹ Pismo premijera RS-a Milorada Dodika Doris Pack, izjaviteljice Evropskog parlamenta za BiH, datirano 26. decembra 2006. godine.

Međutim, u Izvješčaju nema kvalitativnih ocjena retorike, riječi osude, niti pokušaja projiciranja nekih standarda demokratske komunikacije, pa čak ni izjava za štampu ili demarša u slučaju kad je meta te retorike bila članica Evropskog parlamenta. EC nije dala ni približno oštre kvalifikacije kao u slučaju Slovačke 1997. godine, kada je izrazila neslaganje sa «stavom koji prevazilazi konfrontacije tradicionalno prihvaćene u jednom demokratskom društvu» (str. 6), te time nastojala djelovati kao arbitar i tumač onoga što bi se moglo smatrati 'normalnom demokratskom praksom'.

VI EU je kao akter i kao 'projekat' visoko cijenjena u bh društvu, ali taj imidž nije dovoljno iskorišten kako bi se prevladala snaga postojećih 'kontra-normi'. Kao rezultat toga, retorika EU se ne pretače u odgovarajuće i djelotvorne politike koje bi težile ispunjavanju vlastitih proklamiranih ciljeva.

Prema Mannersu, snaga 'normativne moći' EU postaje posebno očita u kontekstu potencijalnog članstva (2002). Međutim, taj argument je bio primjenjiv u slučaju novih članica EU iz Srednje i Istočne Evrope, koje su svjesno težile da se učine 'evropskijim' koristeći retoriku 'povratka u Evropu' i za koje je pristupanje EU bilo motivacija i pokretačka snaga koja je stajala iza glavnih strukturnih reformi. Većina tih zemalja su posttranziciona društva, dobro integrirana, te već u jednoj od faza demokratske konsolidacije. Međutim, u slučaju Bosne i Hercegovine, koja je postkonfliktno društvo, podijeljeno na etničkoj osnovi i sa državnom strukturom koju na ovaj ili onaj način osporava većina njenih građana, pozivanje na želju za potencijalnim članstvom nije generiralo jednak entuzijazam među političarima. Ono što je motiviralo političke lidere u BiH da naprave korake koje su učinili u minut do dvanaest na planu ispunjavanja kriterija EU kako bi se parafirao SSP nisu bile velike težnje da se postane 'evropskijim', već ponajprije strah da će BiH ostati posljednja zemlja u regionu bez ugovornog odnosa sa EU. Nadalje, taj pritisak je generiran izvana, od strane međunarodne zajednice, dok unutarne motivacije i dalje nema, unatoč očitom javnom konsenzusu o EU. Za sada, politika EU u BiH nije odgovorila na taj očiti jaz i nije uspjela 'internalizirati' domaću ambiciju priključenja EU. Na osnovu do sada izloženih dokaza može se tvrditi da, u kontekstu postkonfliktnog podijeljenog društva u kojem bi vladajuće elite radije sačuvale status quo nego integrirale svoje društvo, članstvo u EU nije dovoljno privlačno budući da ugrožava taj status quo. Sama EU, s druge strane, nije uspjela promovirati vlastite vrijednosti kao dio svoje politike proširenja i demokratizacije BiH. Tako, Ian Mannersova definicija normativne moći kao sposobnosti da se oblikuje ili promijeni ono što se prihvata kao normalno u međunarodnim odnosima (2002, str. 2) može se tumačiti kao suprotno onome što političke elite u ovom podijeljenom društvu žele postići.

Rezultat toga je činjenica da je blaga retorika korištena u izvještajima EC o BiH pretočena u veoma blagu i opreznu politiku, bez mnogo insistiranja na suštinskom ispunjenju EU normi, te uz gotovo nepostojeću upotrebu drugih instrumenata koji joj stoje na raspolaganju. Prema Lucarelliju i Mannersu, «retorika je performativni čin koji može odgovoriti na interese aktera u bilo kojem datom strukturalnom kontekstu, ali koji također oblikuje kolektivno razumijevanje tog sadržaja i identitete aktera tog procesa» (2005, str. 4). Međutim, to je upravo ono što retorika EC nije učinila, dok to nacionalistička retorika koristi sa velikim uspjehom. Politike EC nisu uspjele učiniti dodatni korak kako vlastitoj retorici dodijelile određenu vrijednost kroz njenu primjenu, koja bi poslala vrlo jasnu poruku bh. društvu o tome šta je to što se smatra normalnim i gdje u tom kontekstu stoje identiteti pojedinih političkih aktera. U tom pogledu, politika EC se može smatrati nepotpunom, odnosno nedovršenim poslom kojim se uspostavlja norma, ali se ona ne nameće kao okvir za normativno djelovanje.

Sažetak hipoteza
(Prilagođena Kubicekova tabela, 2003)

HIPOTEZE	USLOVI ZA ŠIRENJE DEMOKRATIJE U BIH OD STRANE EU
Sistemi vrijednosti EU i BiH su uzajamno 'nekompatibilni'	<ul style="list-style-type: none"> - Službeni dokumenti EU identificiraju 'ključne norme' i postavljaju ih kao principe EU politika demokratizacije - Deklarativna podrška ključnim normama EU od strane bh. političara - EU norme osporene domaćim vrijednostima i praksama (glasanje na etničkoj osnovi, Ustav koji krši ECHR, prevlast nacionalističke retorike) - 'kulturalni sukob' - Ekskluzivistička i na podjele usmjerena priroda strukture vlasti nekompatibilna sa 'integracionističkim' politikama EU - Tenzije između ustavnog sistema zasnovanog na kolektivnoj jednakosti etničkih grupa i principima prava pojedinaca - EU politike nekonzistentne sa nalazima izvještaja EC
"Kontra-norme u društvu BiH slabe snagu 'normativne moći'	<ul style="list-style-type: none"> - Postojanje 'kontra-normi' (nacionalističke i etničke politike, nezadovoljstvo sa ustavnim rješenjima BiH, zapaljiva retorika o pitanjima identiteta i etničke pripadnosti, nedostatak identifikacije sa državom) - Institucionalizacija etničkih politika - Javna podrška EU uslovljena osjećajem etničke pripadnosti - Emocionalna snaga nacionalističke retorike marginalizira pozive na EU norme - Nedostatak EU politika koje bi dale snagu EU normama
'Neodlučni' demokratizatori u BiH zamajavaju politiku EU provodeći površne reforme	<ul style="list-style-type: none"> - BiH je 'neliberalna, ograničena, površna' demokratija - Politički lideri samo deklarativno podržavaju ulazak u EU, ali provode alternativne politike. - Demokratske politike ne rezoniraju dovoljno snažno u bh. okruženju
Politika demokratizacije EU usmjerena je prvenstveno na 'strukturnu' demokratizaciju	<ul style="list-style-type: none"> - Izvještaji EU ne ocjenjuju dovoljno uslove za suštinsku demokratiju - Nedemokratsko ponašanje bh. političkih lidera - Jezik koji se koristi u izvještajima EC ne pruža kvalitativne okvire za demokratsko ponašanje
EU ne uspijeva svoje vrijednosti prevesti iz retorike u djelotvornu politiku demokratizacije.	<ul style="list-style-type: none"> - Potencijalno članstvo, kao instrument pozitivnog uslovljavanja, nije dovoljno snažan da potakne suštinsku demokratizaciju - Neuspjeh EU da 'internalizira' domaću ambiciju da se pridruži EU - EU politike zadovoljne sa prebrzim i površnim ispunjavanjem EU uslova

Opcije za nastavak politike demokratizacije EU

«Naša alternativa je stalno ulaženje u EU»,
Boris Šiber, Večernja škola EU, FTV

U januaru 2006. godine, EU je zaprijetila da će otkazati pregovore o SSP-u sa Srbijom zato što ona nije «uspjela predati bivšeg generala bosanskih Srba Ratka Mladića ni druge osumnjičene za ratne zločine UN-ovom Tribunalu u Hagu» (EC, 2006, stav 1). Osumnjičeni za ratne zločine do sada nisu uhapšeni, a EU je u međuvremenu ne samo nastavila pregovore sa Srbijom, nego je još i parafirala SSP sa Srbijom u novembru 2007. godine, a manje od mjesec dana kasnije je potpisala i sporazum kojim će Srbija u sljedećih pet godina dobiti nepovratnu pomoć EU vrijednu jednu milijardu eura. Povrh toga, nakon neformalnog sastanka EU ministara u Gymnich-u, slovenački ministar vanjskih poslova je izvijestio Evropski parlament 1. aprila 2008., o tome da su ministri ponovili stav da su spremni Srbiji ponuditi kandidatski status - čime bi u potpunosti preskočili komplikovani i zahtjevni proces pregovora koji je bio obavezan za sve potencijalne članice do sada, i za koje su trebale godine, i čak dekade u nekim slučajevima. Stvarna vrijednost tih političkih i finansijskih ustupaka može se vidjeti jedino u kontekstu u kojem su ponuđeni: prvi krug srbijanskih predsjedničkih izbora, održan 20. januara 2008. godine, te očekivana odluka o nezavisnosti Kosova, i opšti izbori u Srbiji u maju 2008.

Nakon pobjede Tomislava Nikolića, kandidatata Srpske radikalne stranke i vodećeg euro-skeptika, u prvom krugu izbora, nad Borisom Tadićem, kandidatom proevropske orijentacije, EU je pozvala Srbiju da potpiše prijelazni politički sporazum o saradnji, 29. januara 2008. godine. «Ova ponuda šalje snažan signal Srbiji o njenoj evropskoj budućnosti, koja je stvarna i opipljiva», rekao je Olli Rehn, komesar EU za proširenje. Nadalje, 30. januara 2008. godine, Evropska komisija i Srbija razgovarale su o mjerama ukidanja viznih ograničenja i obezbjeđivanja bezviznog putovanja za građane Srbije u države članice Evropske unije. Ovo je bio jasan i uspješan pokušaj Evropske unije da iskaže podršku Borisu Tadiću kako bi mu pomogla da mobilizira glasove građana naklonjenih evropskoj perspektivi zemlje.

Mada je politika Evropske unije kojom su davani ustupci Srbiji generirala veću javnu podršku političkom kandidatu kojeg je EU favorizirala, te mu pomogla da pobijedi u drugom krugu izbora, to nije imalo isti efekat na Vojislava Koštunicu, premijera Srbije. Naročito imajući u vidu da je ta poruka upućena nekoliko sedmica prije službene najave EU da će podržati nezavisnost Kosova. Mada je potpisivanje političkog sporazuma između EU i Srbije bilo planirano za 7. februar (10 dana prije proglašenja nezavisnosti Kosova), ono je moralo biti odloženo pošto je Koštunica to proglasio 'prevarom'. Olli Rehn je 'izrazio žaljenje' zbog te odluke i izjavio da «neki političari u Beogradu blokiraju potpisivanje» te dodao da «oni nisu čuli glas srbijanskog naroda koji je prošle nedjelje glasao za evropsku budućnost Srbije» (Rehnova konferencija za štampu 6. februara 2008). Rehn je veoma jasno locirao odgovornost za činjenicu da Srbija nije potpisala Sporazum: «Po meni, jedna stranka u koalicijskoj vladi - DSS, stranka premijera Koštunice - odbija dati mandat za taj potpis navodno se pozivajući na razloge koji su vezani za proces utvrđivanja statusa Kosova» (Konferencija za štampu 6. februara 2008).

Ovo su dva skorija primjera koji su ilustracije politike slične onoj koja je primjenjena u Slovačkoj prije više od deset godina, gdje se EU nije ustezala da zauzme stav po pitanju unutarnjeg političkog procesa kako bi postigla dva ključna cilja Zajedničke ekonomske i sigurnosne poli-

tike: «Štititi zajedničke vrijednosti, temeljne interese, nezavisnost i integritet Unije» i «razvijati i konsolidirati demokratiju i vladavinu prava, te poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda» (Amsterdamski ugovor, stav 2). EU je veoma jasno ukazala na razliku između onih koji su naklonjeni Evropi (i kojima je Evropa naklonjena), i stranaka i političara koji su bili otvoreno protiv Evrope.

Wolfgang Merkel tvrdi da je svaka demokratija usađena u okruženje koje je stabilizira, te da se ona destabilizira ukoliko se to okruženje poremeti. Na stabilnost i kvalitet demokratije u jednoj zemlji se naročito odražava integracija u regionalne demokratske organizacije. «Historijski, EU... se pokazala najuspješnijom u međunarodnom 'presađivanju' demokratije» (Merkel, 2004, str. 48)¹². Međutim, prema jednom bivšem srbijanskom političaru, pozicioniranje srbijanskih političkih partija u odnosu prema EU i, općenito, način na koji su one pozicionirane na političkom spektru, mnogo je jasnije. To je gotovo crno-bijela, binarna slika - ili ste za ili protiv EU; politički - oni su ili radikali ili prodemokratski orijentisani. Ta podjela je daleko manje jasna u BiH. S jedne strane, većina političara tvrdi da su proevropski orijentirani. S druge strane, u posljednja dva izborna ciklusa, nacionalisti su postali umjereniji, a nekad 'umjereni' političari su postali veoma radikalni. EU ne samo da nije uspjela prepoznati tu promjenu, već zapravo koristi maglovitost te situacije kako bi skratila put do sporazuma sa BiH. Zbog njene želje da što je moguće prije integriira BiH, EU gotovo svake sedmice mijenja političke saveznike i neprijatelje i ne uspijeva odgovoriti na potrebu da se demokratija konsolidira i internalizira kako domaća ambicija.

¹² Njemačka nakon Drugog svjetskog rata, Portugal, Španija, Srednja i Istočna Evropa nakon pada Berlinskog zida.

Kao što to pokazuje slučaj Srbije, EU je sposobna i voljna iskoristiti svoje pozitivne i negativne metode kako bi promovirala demokratiju, bez obzira na to koliko je okruženje u toj zemlji izazov za demokratsku konsolidaciju. Međutim, ona nema adekvatan odgovor kad je u pitanju rješavanje pitanja unutarnjih podjela i situacija u kojoj ne postoji socijalna kohezija, dok lokalni političari uspješno održavaju privid beskonačnih reformskih procesa. Merkel navodi da «što je slabija vanjska usađenost, a manje uzajamno poštovanje i saradnja između aktera političkih režima, to je režim bliže tome da bude 'defektna' demokratija» (2004, str. 48). Usto, on tvrdi da su «uslovi za razvoj liberalne demokratije bez defekata, osobito nepovoljni ako kriza nerazriješenog identiteta ili državnosti unutar političke zajednice opterećuje tu transformaciju» (2004, str. 53) - što je to očito slučaj u BiH.

Iz ovoga možemo izvesti određeni broj opcija za nastavak politike demokratizacije EU, čime bi se ona dopunila i dimenzijom suštine, i time bila djelotvornija i podržala razvoj demokratskih procesa u BiH.

- BiH je u suštini podijeljeno, postkonfliktno društvo. Ona kao takva nije imala luksuz da prođe direktno kroz klasičnu tranziciju u demokratiju i tržišnu ekonomiju. Politička volja i politička podrška za demokratizaciju su iscrpljeni i potrošeni na podršku nacionalizmu i etničkim podjelama. Nema snažnih unutarnjih glasova u politici ili civilnom društvu koji bi mogli generirati suštinski pritisak da se postigne konsolidacija demokratije. Zato taj poticaj treba da dođe izvana, pogotovo iz Evropske unije, čija je suština pružanje normativnog okvira za demokratizaciju u vlastitom susjedstvu.
- Idealno, taj poticaj za promjenu treba da dođe i kroz vanjsko ohrabivanje i kroz pritisak iz samog društva ili države. Ali, da bi se to moglo učiniti, protivnici situacije u kojoj vlada status quo prvo trebaju biti identificirani i prepoznati od međunarodne zajednice. Drugo, njima se treba ponuditi vanjski moralni legitimitet, te logistička i politička podrška.

- Slabosti civilnog društva u BiH se obično pripisuju činjenici da ono nema kapacitet i interese, pri čemu se uopće ne prepoznaje ogromni potencijal otpornosti političkih elita i države na unutarnje pritiske za promjene. 'Privatizacija' javnih funkcija, karakteristična za Balkan i naročito za BiH, potiskuje formalnu ulogu civilnog društva u odnosima sa državom u korist neformalnih/privatnih utjecaja. To povećava otpornost države i zvaničnika na pritiske koji dolaze iz civilnog društva te podriva koncept demokratske odgovornosti (*accountability*). Demokratizacija otvara mogućnost da sadašnje elite mogu izgubiti vlast, pa oni samim tim nisu nesprenni podržati promjene.
- Kao odgovor na te probleme, Checkel sugerira da je «smjena generacija često ključna kauzalna varijabla koja stoji iza radikalnih političkih promjena» (1999, str. 23). To je upravo politika koju je EU primijenila u Slovačkoj 1997. godine, kada je identificirala glasove opozicije i podržala ih finansijski - kroz tehničku pomoć i političku podršku. Bilo bi teško tvrditi da su politike EU same izazvale značajne promjene na slovačkoj političkoj sceni, ali ipak, insistiranjem na suštinskoj demokratizaciji, uključujući smjenu generacija, EU je podržala svoje vlastite demokratizacijske politike u Slovačkoj, koje su inače davale skromne rezultate. U Srbiji je, međutim, ta specifična politika dala veoma konkretne rezultate, bar u smislu generiranja podrške javnosti koja je uslijedila kao reakcija na snažno 'pozivanje' na njihove osjećaje prema Evropi.
- Šire normativno okruženje u BiH također se identificira kao okruženje otporno na norme EU i to je dio onog zatvorenog kruga koji čine i bh političke elite kao potencijalni izvršioци prakse poštivanja normi, nedemokratske državne strukture i 'pseudodemokratski' procesi. Checkel ubjedljivo tvrdi da tamo gdje postoji određen stepen neusaglašenosti između vanjskih i institucionaliziranih domaćih normi, tu «treba očekivati veći stepen osporavanja normi i zaobilaženje prakse 'socijalnog učenja', kada se sami izvršioци nađu u višestrukom (domaćem, regionalnom) okruženju koje nameće antagonizirane uloge» (1999, str. 20). Demokratizacijske politike EU u BiH trebaju naći način da se suprotstave 'kontra-normama' koje trenutno umanjuju privlačnost same EU, kao i privlačnost njenih normi i standarda.
- Mnogo je razloga zašto EU treba ponovno razmotriti i preusmjeriti svoju demokratizacijsku politiku u BiH uz naglašenije insistiranje na suštinskim promjenama u primjeni demokratskih principa i praksi. Njihova sadašnja politika oslanja se uglavnom na pozitivna i negativna uslovljavanja kao instrumente promoviranja politika. Ali, kao što to ilustriraju policijska reforma i ubrzani proces parafiranja SSP-a, EU spremno kompromitira vlastite principe i vrijednosti u slučaju kad brza integracija služi njenim alternativnim interesima i kratkoročnim političkim ciljevima.
- Promjena EU politike treba se prvenstveno usmjeriti na 'internalizaciju' demokratskih normi EU u bosanskohercegovačku državu i društvo. Njeni instrumenti mogu biti «ubjeđivanje, dijalog i socijalizacija, ili izloženost novim idejama» (Kubicek, 2003, str. 12). Usto, takva politika treba biti podržana materijalnom i instrumentalnom motivacijom, čak i kroz primjenu metode uslovljavanja.

Zaključak

«Vi se pretvarajte da provodite reforme, a mi ćemo se pretvarati da ćemo vas primiti»

Diplomata EU u Beogradu

Dekonstrucijom 'kontra-normi' u BiH državi i društvu, identifikacijom političkih aktera kao 'neodlučnih demokratizatora', pokazali smo kako oni podrivaju djelotvornost vanjskih demokratizacijskih politika. Snažna retorika koja promovira status quo i težnja za realizacijom uskih političkih interesa predstavljaju ozbiljnu prepreku uticaju normi EU. Konstruktivisti tvrde da materijalne strukture dobivaju značenje kroz strukturu ideja i vrijednosti u kojima su usađene (Wendt, 1995). Stoga možemo reći da, dok god su interesi pojedinačnih etničkih grupa sposobni prodirjeti i dominirati političkom scenom u BiH, kroz postojeće strukture koje dijele zemlju, i dok retorika nacionalističkih političkih lidera ostaje dominantna, dotle će i podrška javnosti za EU integracije biti marginalizirana. Glavni razlog za to leži u činjenici da ne postoji konsenzus unutar BiH o njoj državnosti, dok su nacionalistički političari koji tvrde da predstavljaju pojedine nacionalne grupe, sposobni projicirati divergentne interese na politiku koja se tiče zajedničke države. Ekskluzivistička priroda 'nacionalističkih' interesa inhibira promociju inkluzivnih i integracionističkih vrijednosti EU u BiH kontekstu.

Iznoseći neke od gore navedenih ideja, pokazali smo da u mjeri u kojoj su strukturalne promjene nezaobilazan aspekt konsolidacije demokratije u BiH (pogotovo u pogledu onih odredbi Ustava koje krše Povelju o ljudskim pravima), one trebaju biti dopunjene većim naglaskom na njihovim normativnim aspektima, u skladu sa sljedećim preporukama:

I EU treba da razmišlja dublje od pukog stvaranja virtualne demokratije u BiH. Iz perspektive jednog duboko podijeljenog društva, koje se nastoji pomiriti sa vlastitom realnošću i koje nema odgovore kojim bi se prevladale unutarnje podjele, te u odsustvu boljih ustavnih rješenja, EU je jedina struktura koja može pružiti okvir demokratskih normi, principa i vrijednosti koje većina građana može prihvatiti a da pritom ne mora odustati od vlastitog identiteta i uvjerenja.

II Stoga korištenje standardnih instrumenata demokratizacijskih politika EU neće dati željene rezultate. BiH nije društvo u tranziciji – ona je još uvijek postkonfliktno i podijeljeno društvo koje zahtijeva upotrebu za nju posebno krojenih politika i instrumenata. EU integracije su i proces i rješenje za probleme u BiH i regionu. Za to su potrebne politike koje će prevladati strah od 'stalnog ulaženja u EU' - kroz suštinsko i simboličko integriranje društva u EU. I kako bi bila konzistentna sa svojom politikom prema Srbiji - EU bi trebala BiH takođe ponuditi kandidatski status.

III Kako bi se ovaj pristup odrazio i na djelovanje EU u BiH, treba da postoji veća sinergija između 'političkih' i 'tehničkih' predstavnika EU i EC. Evropska komisija i njena Delegacija u BiH trebaju prepoznati da oni ne djeluju u vrijednosnom vakuumu. Posebno 'skrojeni' pristup također znači da u onoj mjeri u kojoj politički predstavnici EU trebaju zauzeti strane i donositi vrijednosne prosudbe, isto toliko to trebaju činiti i tehnički predstavnici EC. Pri tome, EU ne može priuštiti pretjeranu političku korektnost, birokratizirane i neutralne stavove, jer to znači kompromitiranje ključnih vrijednosti EU. Prošlost nam je pokazala kakvu politiku Evropske unije to proizvodi.

IV Kako bi se osigurala održivost demokratskih nastojanja u BiH, i da bi se, u krajnjoj instanci, zemlja učinila kompatibilnijom sa Evropom i sa onim što Evropa predstavlja, EU treba da usmjeri svoje politike barem na ublažavanje unutarnjih društvenih i strukturalnih podjela.

- U odnosu na društvo, EU može i treba pružiti zajedničku simboličku viziju društva.

To znači:

i Prilagođavanje njenih politika kako bi se odgovorilo na očiglednu društvenu potrebu za jednom pozitivnijom simboličkom identifikacijom sa onim što premašuje unutarnje podjele.

To se može učiniti većom javnom promocijom integracijskih vrijednosti koje su u samoj srži EU, nasuprot 'nedemokratskim' vrijednostima, koje unose podjele koje su prodrle u srž sistema vrijednosti u BiH.

ii Povećanje značaja i utjecaja EU normi i vrijednosti kroz stalnu javnu promociju vrijednosti i standarda EU.

iii Stvaranje vizije BiH u okvirima EU koja bi bila opipljiva, realistična i u domašaju bh. društva, kroz politiku socijalizacije. To prvenstveno znači lakši pristup samoj EU kroz hitnu i potpunu liberalizaciju viznog režima i omogućavanje lakšeg putovanja bh građanima.

iv Internalizaciju normi i demokratskih principa EU u bh društvo kroz politike socijalizacije, dijaloga i izlaganja novim idejama. To može također zahtijevati materijalnu ili instrumentalnu motivaciju, a sinergija sa metodama uslovljavanja veoma je potrebna. Takve politike mogu biti podržane aktivnostima kao što je davanje više stipendija, razmjena studenata, pristup univerzitetima i istraživačkim institutima u EU, jačanje civilnog društva kroz veću materijalnu i tehničku pomoć i slično.

- Što se tiče države, EU također treba insistirati na promociji, institucionalizaciji i internalizaciji normi i vrijednosti koje vladaju u EU.

i Prvenstveno, internalizacija i institucionalizacija normi EU u BiH ustavu, koji treba biti potpuno usaglašen sa Evropskom poveljom o ljudskim pravima i drugim dokumentima EU i Vijeća Evrope.

ii Sama EU treba prestati praviti kompromise u odnosu na vlastite vrijednosti zarad kratkoročnih političkih dobitaka i pobjeda, ukoliko želi očuvati svoj integritet i kredibilitet, kao i utjecaj na lokalne političke aktere.

iii Da bi vrijednosti EU bile ubjedljive, postale privlačne i održive, te kako bi se prevladale 'kontra-norme' i utjecaji nepovoljnih političkih aktera, treba postojati jasna veza između promocije vlastitih vrijednosti i korištenja metoda uslovljavanja.

V Na koncu, EU treba da suoči političke elite koje održavaju status quo sa otvorenom podrškom onima koji su protiv njega. Treba ih osnažiti, kako korištenjem međunarodnih normi (postizanjem moralnog legitimiteta) i pristupa eksternim akterima (koji pružaju logističku i političku podršku i imaju veći utjecaj na domaće aktere). To može zahtijevati 'smjenu generacija' koja prevazilazi ono što su okviri standardne demokratizacijske politike EU. Ali, u najmanju ruku, demokratski glasovi trebaju biti javno prepoznati i priznati, te im se treba pružiti vanjski politički legitimitet, dok nedemokratske glasove treba marginalizirati, a neke čak i izolirati na međunarodnoj sceni.

Bibliografija:

Knjige:

- Kubicek, Paul, *The European Union and Democratisation: Reluctant States* (London, Routledge, 2003).
- Lucarelli, Sonia & Manners, Ian. (eds). *Values and Principles in European Union Foreign Policy* London, Routledge, 2006.
- Youngs, Richard, *The European Union and the Promotion of Democracy*, Oxford University Press, 2001.

Članci u časopisima:

- Bickerton, Chris. 'Ideological power Europe? The social roots of Europe's 'normative power', rad za bijenalnu konferenciju EUSA, Montreal, maj 2007.
- Campbell, David. National Deconstruction: Violence, Identity and Justice in Bosnia. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1998.
- Cox, Aidan i Jenny Chapman, *The European Community External Cooperation Programmes: Policies, Management and Distribution*, Brussels, European Commission/London, Overseas Development Institute, 2000.
- Diez, T. i Pace, M. (2007) "Normative Power Europe and Conflict Transformation".
- Diez, Thomas i Pace, Michelle. 'Normative power Europe and conflict transformation', rad pripremljen za bijenalnu konferenciju EUSA, Montreal, May 2007.
- Diez, Thomas. (2005) "Constructing the Self and Changing Others: Reconsidering 'Normative Power Europe'" in Millennium: Journal of International Studies, Tom 33, br. 3, str. 613- 636.
- Dover, R. 'The EU and the Bosnian Civil War 1992-95: The Capabilities-Expectations Gap at the Heart of EU Foreign Policy' *European Security* 14, 3 (2005) str. 297-318.
- EU External Relations: Exporting the EU model of Governance? Special Issue *European Foreign Affairs Review* 10,4 (Zima 2005).
- Guisan, Catherine. 'European norms or clichés? Why hermeneutics matter', rad pripremljen za bijenalnu konferenciju EUSA, Montreal, maj 2007.
- Juncos, Ana E. "The EU's post-Conflict Intervention in Bosnia and Herzegovina: (re)Integrating the Balkans and/or (re)Inventing the EU?" in *Southeast European Politics* Tom VI, br. 2, novembar 2005, str. 88 – 108.
- Manners, Ian J & Whitman, Richard G. "Towards Identifying the International Identity of the European Union: A Framework of Analysis of the EU's Network of Relationships" in Journal of European Integration, 21, 2, 1998. str. 231-249.
- Manners, Ian J. 'Normative Power Europe Reconsidered: beyond the cross Roads' *Journal of European Public Policy* 13, 2 (mart 2006). str. 182-199.
- Manners, Ian J. 'Normative Power Europe: A contradiction in terms?' *Journal of Common Market Studies* 40, 2 (2002). str. 235-258.
- Manners, Ian J. 'The European Union as a Normative Power: A response to Thomas Diez' *Millennium* 35, 1 (2006). str. 167-180.
- Manners, Ian. & Whitman, Richard. 'The "Difference Engine": Constructing and Representing the International Identity of the European Union' *Journal of European Public Policy* 10, 3 (2003). str. 380-404.
- Merkel, Wolfgang. 'Embedded an Defective Democracies' *Democratisation*, (2004). str. 33 - 57.

Fond
otvoreno društvo
Bosna i Hercegovina

Fond otvoreno društvo BiH pokrenuo je Program podrške istraživanjima u oblasti javnih politika početkom 2004. godine. Osnovni cilj programa je unaprijeđenje istraživanja i analize javnih politika kako bi se potaknuo argumentovani dijalog i razvio takav način donošenja odluka u oblasti javnih politika koji će počivati na relevantnim informacijama i realnim opcijama.

Program obuhvata edukaciju iz oblasti istraživanja javnih politika, stipendije za istraživanje i mentorstvo u toku istraživanja. Do sada je, u okviru ovog programa, stipendirano 38 istraživača.

Sva istraživanja su dostupna na www.soros.org.ba.

Denisa Sarajlić - Maglič

je trenutno uposlena kao direktorica komponente za politike na Projektu upravne odgovornosti (GAP), kojeg finansiraju Sida, USAID i EKN. Takođe je jedan od osnivača i član Upravnog odbora Vanjskopolitičke inicijative BH (VPI). VPI je nezavisna nevladina organizacija čiji je cilj otvaranje diskusije o sadržaju i načinu vođenja vanjske politike, diplomacije i evropskih integracija, kao i omogućavanje boljeg razumijevanja reformskih procesa u BiH. Tokom posljednjih dvanaest godina, Denisa Sarajlić-Maglič je radila u nekoliko međunarodnih organizacija, kao što su IFES, NDI, OSCE, te OHR gdje je radila kao politički savjetnik. U periodu između 2001. – 2003. godine radila je kao savjetnik ministra vanjskih poslova BiH. Denisa Sarajlić-Maglič nosi zvanje magistra diplomatskih nauka sa Westminster Univerziteta (1999.), a diplomirala je na studijima politike na Univerzitetu u Wolverhamptonu u Velikoj Britaniji (1998.). Trenutno priprema doktorsku disertaciju na Univerzitetu u Bath-u, na temu uticaja politika Evropske unije na sistem vrijednosti i proces demokratizacije u Bosni i Hercegovini.

- Pace, Michelle. "The construction of EU normative power" in *Journal of Common Market Studies*, septembar 2007, rad za pripremljen bijenalnu konferenciju EUSA, Montreal, 17.19 maj.
- Schimmelfennig, Frank i Scholtz, Hanno. 'EU Democracy Promotion in the European Neighborhood: Conditionality, Economic Development, and Linkage', rad pripremljen za bijenalnu konferenciju EUSA, Montreal, maj 2007.
- Sedelmeier, Ulrich, 'The EU's Role in the International Promotion of Human Rights and Democracy: Enlargement Policy Practice, Identity Formation and European Foreign Policy', Rad izložen na Zajedničkoj sesiji ECPR, Uppsala, 13-18. april 2004.
- Youngs, Richard 'Normative Dynamics and Strategic Interests in the EU's external identity' *Journal of Common Market Studies* 42, 2 (juni 2004). str. 415-435.
- *Transitions to Democracy - Bosnia and Herzegovina*, Centre for the Study of Democracy - Queens University, Kingston US, mart 2006.

Službeni izvještaji i izjave:

- European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Opinion on the constitutional situation in Bosnia and Herzegovina and the powers of the High Representative, adopted by the Venice commission at its 62nd plenary session (Venice, 11-12. mart 2005).
- European Commission, Bosnia and Herzegovina 2006 Progress Report, 8. novembar 2006.
- The Open Society Fund Bosnia And Herzegovina. European Partnership with Bosnia And Herzegovina, Progress Report 2007.
- EU Assistance to BiH, Democratisation and Human Rights, <http://www.europa.ba/?akcija=clanak&CID=19&jezik=2&LID=34>
- Commission Staff Working Document, Bosnia and Herzegovina 2007 Progress Report, Brussels, 6.11.2007.
- Council Decision on the Principles, Priorities and Conditions Contained in the European Partnership with Bosnia and Herzegovina and Repealing Decision 2006/55/EC, Brussels, 6.11.2007.
- Item 10 of the Concluding Observations on the Report of Bosnia and Herzegovina submitted to the Committee on Economic, Social and Cultural Rights OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report (www.osce.org/odihr).
- Report of the representative of the Secretary-General on the human rights of internally displaced persons, Walter Kälin, Mission to Bosnia and Herzegovina, available at the Webpage www.unhchr.ch.
- USAID/Democracy International, "Bosnia and Herzegovina Democracy and Governance Assessment", maj 2007.
- 1973. Copenhagen Declaration on European Identity.
- EU-Western Balkans Summit - Declaration, Thessaloniki, 21. juni 2003.
- Treaty on the European Union, Maastricht, 7. februar 1992.
- The EU's Human Rights & Democratisation Policy, http://ec.europa.eu/external_relations/human_rights/intro/index.htm
- Communication From the Commission: The Western Balkans on the road to the EU: consolidating stability and raising Prosperity, Brussels, 27.1.2006